

МЕТОДОЛОГІЯ ПРОЕКТУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ СИСТЕМ

Досліджено ідею проектування соціальних систем, що увійшла до теорії науки як принцип програмування майбутнього соціального середовища людини. Запропоновано погляд на те, що активний розвиток проектування в соціальних системах зумовлений тими змінами, які відбуваються в сучасному суспільстві. Розкрито засади системного та організаційного проектування, а також застосування його в соціальній сфері.

Розкрито переваги філософського та методологічного осмислення проектного підходу, його незалежної здатності до симулювання мислення й діяльності, соціальної значущості щодо впровадження в життя та застосування в практичній діяльності.

Підкреслено, що соціальні системи здебільшого інкорпорують у собі людину, зокрема ту, яка їх проектує та реалізовує. Проектування соціальних систем відбувається у вигляді роботи з ідеями, якій властиві розумова, інтелектуальна діяльність, цільове спрямування на генерацію, розроблення та комбінування ідей і рішень. Результатом цієї діяльності має стати дещо нове, в основу якого закладено сукупність розроблених, обґрунтованих і побудованих ідей – образ спроектованого продукту: нової норми, нового знання, нової організації або структури системи.

Проаналізовано соціальний проект, що спрямований на вирішення проблем соціального передбачення, прогнозування, планування, конструювання й моделювання, метою якого є проектна діяльність як виду соціальної творчості.

Доведено, що проектування відрізняється від наукової й виробничої діяльності через охоплення всіх ланок соціальної діяльності та включає науку, соціальне планування, економіку й освіту. Відзначено дилему: яким чином людина здатна сприймати зміни життєдіяльності, щоб успішно пристосуватися до нових умов, яким чином з її відносно обмеженими можливостями переробляти, трансформувати й перетворювати величезні масиви інформації, знання та навички.

***Ключові слова:** системний підхід, проектування соціальних систем, системи мислєдіяльності, інтелектуальна та практична діяльність суб'єктів, суб'єкт-об'єктна взаємодія.*

Tamara Tkach. Methodology for Designing Social Systems

The article deals with designing social systems, an idea that entered into scientific theory as a principle of programming an individual future social environment. Designing in social systems is activated by current social changes. The author examines the fundamentals of systems and organizational design and its application in the social sphere. The advantages of philosophical and methodological understanding of the designing approach, its self-dependence to simulating thinking and activity, social importance as to its adopting and applying in practice.

It is emphasized that social systems predominantly incorporate the man, especially the one who designs and implements them. Designing social systems takes the form of working with ideas, which is characterized by mental, intellectual activity, navigating to generating, developing and combining ideas and solutions. The activity results in a new formation, based on a complex of developed, substantiated and built ideas – the image of the projected product of new norms, knowledge, organization or building of a system.

The study analyzes the social project directed at solving the issues of social prediction, forecasting, planning, designing and modeling, which aim is project activity as a form of social creativity.

It is proved that designing is different from scientific or industrial activities as it covers every element of social activity and includes science, social planning, economics and education. The dilemma is how a man perceives changes to adapt to new conditions, and having relatively limited abilities how to process and transform huge amounts of information, knowledge and skills.

Key words: *systematic approach, social systems, designing, thinking systems, intellectual and practical activity, subject-object interactions.*

Постановка проблеми

В епоху швидких соціокультурних змін трансформується майже все: від провідних форм виробництва до видів діяльності, буденних дій і звичок. Це зумовлено багатьма факторами, але провідним є зміна співвідношення між практично-предметною й розумовою діяльністю. Від початку 1970-х рр. науковці віддають перевагу останній, що найбільш чітко виявляється й фіксується в появі та бурхливому розвитку особливого інституціалізованого виду діяльності, а саме соціального проектування [Ткач А.А., 2005].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Наприкінці ХХ ст. провідні зарубіжні й вітчизняні дослідники (Д. Белл, П. Сорокін, Д. Нейсбіт, М. Моїсеєв, Е. Тоффлер, представники Римського клубу та ін.) констатували перехід у розвитку суспільства від індустріальної стадії до постіндустріальної. Зародження індустріальної фази знаменувалося появою феномену “проектності”, який надає індустріальному світу динамічного, мінливого характеру. Цим самим закінчилася індустріальна фаза осмислення проектувальної діяльності, яка застосовувалася переважно в інженерно-технічній галузі, і розпочалося поширення феномену проектування фактично на всі види життєдіяльності людини. Наукове осмислення процесу й результатів проектування як специфічного виду діяльності почалося на межі ХХ–ХХІ ст. На той час зусиллями Г. Щедровицького, О. Генісаретського, К. Кантора був започаткований методологічний рух, пов’язаний з проектуванням. Це було зумовлено, з одного боку, необхідністю рефлексії досить розвинутих видів проектування, системного та організаційного проектування, а також застосування його в соціальній сфері, а з іншого – впровадженням проектування в інші види діяльності. Проникнення проектування в суміжні галузі, пов’язані з вирішенням складних соціотехнічних проблем, зумовило розвиток нових форм проектної культури, появу нових системних і методологічних орієнтацій, вихід на гуманітарні методи пізнання й освоєння дійсності.

Досить вагомий внесок у розвиток соціального проектування зробили дослідницькі проекти Римського клубу. Актуальність цих проектів була зумовлена кризовими ситуаціями в суспільстві, експоненціальним зростанням промислового виробництва, збільшенням народонаселення на планеті, забрудненням навколишнього середовища, проблемами забезпечення людей харчуванням. Римський клуб (Club of Rome) – це міжнародна недержавна організація, діяльність якої спрямована на стимулювання вивчення глобальних проблем.

Вона була заснована в 1968 р. італійським менеджером і суспільним діячем А. Печчеї. Основним “продуктом” діяльності Клубу є його доповіді, присвячені глобальним проблемам, і шляхам їх вирішення. Глобальні проблеми – це проблеми, які стосуються всіх країн і народів, їх вирішення можливе лише завдяки об’єднанню зусиль усієї світової спільноти, а від результату залежить існування земної цивілізації та її подальший розвиток. Тому Римський клуб зосередив усю увагу на розробці конкретних проблем майбутньої цивілізації “інформаційного суспільства”. Проте, як слушно наголошує Ю. Хабермас, кваліфікуючи сучасність як “незавершений проект”, у сучасному світі ще багато чого має бути зробленим, перш ніж говорити про можливість постсучасного світу [Beyer H., 1998].

Невирішені раніше частини загальної проблеми

За теперішнього часу поки що відсутні комплексні дослідження, які розкривали б зміст та організаційні засади проектування соціальних систем, висвітлювали умови розвитку соціальних систем у мінливих умовах сьогодення, розкривали специфічні особливості проектування соціальних систем, які були б зорієнтовані не на спонтанну динаміку розвитку суспільства, а на побудову бажаного майбутнього, управління процесами розвитку й становлення інституційних систем, що забезпечують випереджальний розвиток суспільства.

Постановка завдання

Метою дослідження є використання проектного методологічного підходу до формулювання нової теорії економічної безпеки господарських суб’єктів в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу

Учені висловлювали припущення, що подібно до того, як можна спостерігати та створювати системи, так само можна розробляти різноманітні соціальні проекти. З’явилися спеціальні дисципліни й підготовка фахівців із соціального проектування, управління проектами тощо. Така ситуація вимагала формування проектної культури – комплексної, інтегральної характеристики проектувальної діяльності. Вона передбачає певну суму знань, умінь, навичок, компетенцій, наявність цінностей та ідеалів, системи орієнтацій і установок, норм та принципів проектної діяльності, проектний стиль мислення, особливе бачення фізичного й соціального простору життєдіяльності людини. Завдяки тому, що проектна культура є органічним елементом і професійної, і загальної культури, досить популярною стала думка про суспільство, яке вже досягло постіндустріальної стадії, як про суспільство проектної культури.

Соціальний проект спрямований на вирішення проблем соціального передбачення, прогнозування, планування, конструювання й моделювання. Соціальний проект – це “мета проектної діяльності як виду соціальної творчості. Основною метою соціального проекту є

створення оптимальної спільноти організованих колективних відносин із досвідом об'єктивних умов і життєдіяльності різних соціальних груп" [Курбатов В.И., 2001, с. 11]. Таким чином, у широкому розумінні соціальний проект – це модель самої людської діяльності, спрямована на зміну соціальної ситуації.

На думку В. Курбатова, потреби в соціальних проектах виникають при збігові трьох умов: існування складної соціальної проблеми, необхідності попереднього моделювання способів її вирішення та наявності в розпорядженні певних ресурсів (засобів) для вирішення соціальної проблеми. Соціальний проект існує у двох формах: як складова програми, що являє собою форму конкретизації та змістового наповнення пріоритетних напрямів розвитку соціокультурного життя, і як самостійний варіант вирішення локальної проблеми, адресованої конкретній аудиторії.

Соціальний проект інноваційного характеру відкриває нові "життєві світи" (термін упроваджено Е. Гуссерлем, засновником феноменологічної філософії) – світи в їх значущості для життя людини, світи соціальної взаємодії, багатство досвіду людини [Гуссерль І., 2000]. У сфері соціального знання поняття "життєві світи" підкреслює проблему взаємодії, дії та усвідомлення цієї дії, взаємозв'язку як вираження єдності установок засобами об'єктивізації ситуації (А. Шюц) [Schutz A., 1962]; набуває обґрунтування взаємозв'язок етапів соціалізації індивіда як перехід від "природної установки свідомості до життєвих світів як результату феноменологічної редукції" (П. Бергер, Т. Лукман) [Жизненный, 2002, с. 169]. Поняття "життєвий світ" в інтерпретації Ю. Хабермаса розвиває далі ідеї феноменологічної соціології й застосовується ним на позначення непроблематичного "фону" будь-якої життєвої ситуації. Конфлікти між "життєвим світом" і структурою "системи" Ю. Хабермас вбачає у сфері соціальної взаємодії, у прояві неінституційних протестів, в існуванні альтернативних способів життя. "Життєвий світ" і "система" – це різні способи розгляду суспільства, які доповнюють один одного; їхня взаємодія обґрунтована свідомістю власної логіки функціонування. Логіка "системи" – це "інструментальна" раціональність. Логіка "життєвого світу" – комунікативна раціональність [Habermas Ju., 1991].

Отже, до соціальних систем увійшла ідея проектування як принципу програмування майбутнього соціального середовища людини. Переваги проектного підходу вбачаються в незалежній здатності мислення й діяльності, їх самостійності, соціальній значущості щодо впровадження в життя та застосування в практичній діяльності філософського й методологічного осмислення [Раппопор А.Г., 1991, с. 19]. Проектування відрізняється від наукової й виробничої діяльності та охоплює всі ланки соціальної діяльності, включає науку, соціальне планування, економіку й освіту [Машбиц Е.И., 1988, с. 137]. Активний розвиток проектування в соціальних системах зумовлений тими змінами, які відбуваються в суспільстві; найвагомішими з них є ті, що

відбуваються з людиною. Тому виникає потреба зрозуміти, наскільки та яким чином людина здатна сприймати ці зміни, щоб успішно пристосуватися до нових умов життєдіяльності, яким чином з її відносно обмеженими можливостями переробляти, трансформувати й перетворювати величезні масиви інформації, знання та навички.

Наслідком цього є виникнення в процесі проектування версій чи варіантів розвитку, змін певного явища. Щоб чітко осмислити суть проектування, необхідно співвіднести його з близькими за змістом і значенням поняттями. Такими є поняття планування, передбачення, прогнозування, конструювання, моделювання. Якщо планування – це науково та практично обґрунтоване визначення цілей, завдань, термінів і пропорцій розвитку того чи іншого явища, його реалізації й перетворень в інтересах суспільства, то передбачення спирається на виявлення закономірностей розвитку явища чи події, коли відомі причини його зародження, форми функціонування й хід розвитку, це уявлення людини про майбутнє. Прогнозування ж, у свою чергу, це одна з форм передбачення, яка виражена в цілепокладанні, програмуванні й управлінні запланованим процесом явища на основі виявлених параметрів його виникнення, існування, сталих форм і тенденцій розвитку. Воно пов'язане з передбаченням напрямів розвитку явища в майбутньому шляхом перенесення на нього уявлення про те, як розвивається сучасне явище. Таке перенесення здійснюється за допомогою екстраполяції, моделювання та експертизи й виражається в аналізі прогнозного фону, формуванні первинних прогнозних і нормативних моделей, обґрунтуванні й оцінюванні пошукових прогнозів.

Виявлення варіантів розвитку чи змін об'єкта дає можливість вибирати тактику й стратегію взаємодії з ним та управління, виробляти технології впливу на нього, вибору шляхів запланованих нововведень. В осмисленні вказаних понять, етапності їх досягнень та методів реалізації й полягає суть проектування.

Природними факторами в процесі проектування є закономірності розвитку й функціонування проектного об'єкта, які визначаються його сутнісною природою. Штучними факторами є моделі, які дають змогу уявити майбутнє об'єкта. Ці два чинники повинні бути узгодженими для проектного об'єкта, а розвиток об'єкта слід розглядати як складний штучно-природний процес. Такий підхід до проектування трансформує його в управління розвитком проектного об'єкта, і проектування тоді розглядається як засіб і форма цього об'єкта. Після закінчення проектного циклу в об'єкті відбуваються зміни, які вимагають нових проектних досліджень і розробок. Процес проектування стає неперервним, континуальним (за А. Брушлинським – недиз'юнктивним) [Брушлинский А.В., 1995, с. 205], на відміну від інженерного, який є дискретним (диз'юнктивним) проектуванням.

У середині 1930-х рр. М. Берштейн, підсумовуючи дослідження відсутності зв'язку між іннерваційними командами й рухами як їх

результатами, констатував, що в процесі вирішення завдань до мозку людини постійно надходять сенсорні відомості про вже досягнуті проміжні результати, які порівнюються з кінцевою метою рухів. М. Бернштейн змушений був увести таке поняття, як модель потрібного майбутнього, яке фіксувало необхідність існування в мозку передбачення кінцевого результату певної діяльності в певній кодованій формі. У ході подальших досліджень учений почав застосовувати терміни “моторний образ”, “проект руху”. Життєдіяльність кожного організму є не тільки врівноваженням його із середовищем та з потоком стимуляційних впливів, що припадає на нього, а й активним подоланням середовища, що визначається окресленою раніше моделлю потрібного йому майбутнього.

У 1960 р., аналізуючи логічні й методологічні проблеми, пов'язані з уявленням людини як компонента системи “людина – машина”, співробітники лабораторії Московського методологічного гуртка (ММГ), започаткованого Г. Щедровицьким, висунули альтернативну концепцію: цілісним об'єктом проектування має бути не технічна система чи пристрій, а система діяльності. На Заході в 1990 р. така ідея втілилась у феноменологічній методології “контекстуального проектування” (*contextual lesing*) [Beyer H., 1998], що змусило кардинально переглянути концепції системного проектування. Таким чином, наступним етапом у розвитку ідей управління соціальним розвитком стало проектування систем діяльності. На відміну від технічних пристроїв, системи діяльності є “історичними” об'єктами, які розвиваються, відтворюються чи деградують, а тому проектування систем діяльності набуває зовсім іншого змісту й має розглядатися в контексті організації та управління. У цьому контексті проектування систем діяльності, як і проектування застосовуваних у них технічних засобів, виступає лише як момент нової організації чи реорганізації діяльності, а сам проект – не як опис продукту виробництва, а як опис того “ідеального” стану системи діяльності, якого прагнуть досягти організаційно-управлінськими заходами. Це означає, що організація та управління – як особливі типи діяльності – мають пов'язати й узгодити штучні реорганізаційні заходи, спрямовані на досягнення “ідеального стану” системи діяльності, з тими процесами, які в них відбуваються, зокрема з процесами функціонування та історичних змін. Таким чином, між проектуванням, організацією й управлінням як типами діяльності встановлюються складні багатосторонні відносини й залежності [Программа, 2007, с. 13].

Розвиток уявлень про системи діяльності відбувався у двох напрямках. Перший із них детермінував розвиток базових уявлень про системи діяльності (починаючи з 1980 р. – системи мислєдіяльності), насамперед про соціотехнічні системи, які пізніше назвали організаційно-технічними. Призначення проектів, програм у межах оргтехнічних систем визначається як вплив штучних, технічних засобів одних систем на інші. Другий напрям – це формування нових комплексів базових

методологічних понять для аналізу розвивальних систем і таких, які мають ситуативну форму організації. Щодо останньої – це уявлення про “Три Г”, які становлять систему гетерогенних (принципово різнорідних за походженням) утворень, гетерохронних (що передбачають перебіг кількох незалежних, принципово несинхронних процесів), гетерархічних (що не мають ієрархізованої організації, передбачають існування декількох незалежних ієрархій) [Ткач А.А., 2005].

Аналіз будь-якої соціальної системи з метою цілісного уявлення про неї здійснюється з різних позицій.

Структура системи включає сукупність елементів, що перебувають у певному взаємозв'язку й відносинах та утворюють певну цілісність. Характер системи визначають елементи, які детермінують її, зв'язки між ними та ієрархія (певна підпорядкованість рівнів) її елементів. Тому будь-яка система як цілісне утворення передбачає наявність інтеграційного чинника, що є головним принципом її побудови. Цей фактор відповідає основному принципу цієї сфери (підсистеми) дійсності, сутність якої повинна відобразити система. Таким чином, утворення системи можливе лише тоді, коли в процесі функціонування сукупності певних елементів між ними встановлюються взаємозв'язки та певна субординація; а пізнавши ці зв'язки, можна встановити закономірності, що й визначають сутність системи. Узагальнену схему системи подано на рис. 1.

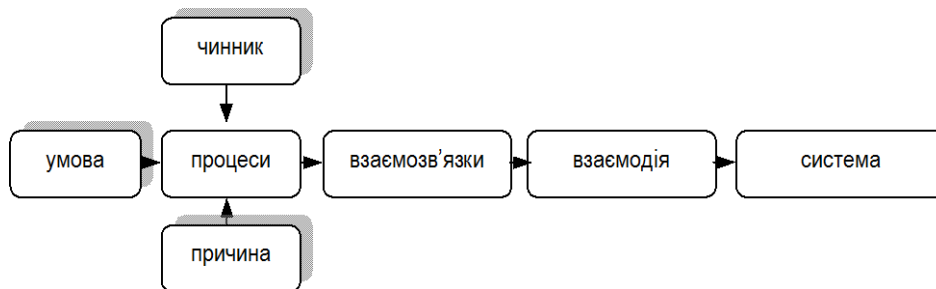

Рис. 1. Схема детермінації системи

В аналізі соціальної системи сучасна наука застосовує організаційну та інституційну структуру. З позицій інституційного підходу, найприйнятнішим є розуміння інституційної системи як сукупності інститутів (правил і норм), що визначають організацію життєдіяльності всіх соціальних підсистем [Ткач А.А., 2005]. Нагляд за дотриманням прийнятих правил (примусом до виконання) здійснюють гаранті, тобто відповідні інституції (організації). Отже, сукупність індивідів, що взаємодіють на підставі певних правил і норм (інститутів), та інституцій (організацій), що забезпечують функціонування освітнього простору, утворюють інституційну систему освітнього простору, а його інституціалізація перетворює на активний компонент існування й розвитку людства,

стає новоутворенням у вигляді просторового уявлення про простір людської діяльності.

Функціонування будь-якої соціальної системи виражається в багаторежимності самої системи, її підсистем та елементів. Дослідження будь-якого соціального об'єкта передбачає побудову його моделі, яка відображає і його структуру, і функціональні залежності спрощено. Такий підхід відображає органічна метафора Г. Спенсера. Усі соціальні явища й процеси можна розглядати з погляду соціальної статичності – їх структури та з позиції соціальної динаміки – їх функціонування. У разі застосування органічного підходу під соціальною статикою розуміють вивчення анатомії людського суспільства, його складових та їх розташування за аналогією з анатомією людського тіла, а соціальна динаміка концентрує увагу на фізіології, тобто на процесах, які відбуваються в суспільстві. Описаний підхід під структурою розуміє дослідження внутрішнього стану або форми соціального цілого, під поняттям функції – способи його діяльності та трансформації.

Передумовами ефективною діяльності будь-якої соціальної системи є адекватне розуміння природи цієї системи, тобто її функцій, внутрішньої структури, комплексу об'єктивних зв'язків з іншими системами.

Застосування наукоємних технологій до соціальних процесів окреслюється як комплексний підхід до вивчення та зміни соціальної реальності. Соціальне проектування, стратегічне планування, соціальна інноватика, психотехніка, ігрове моделювання – це лише деякі з назв, змістом яких є соціоінженерна діяльність. У наші дні інтерес до соціальної інженерії починає зростати. І це закономірно: зі встановленням сталих правил та принципів економічних і політичних відносин зростає й потреба у фахівцях подібного рівня.

За останні роки вітчизняні та зарубіжні науковці провели значну кількість досліджень у галузі методології проектування, але й досі не існує загальноприйнятого розуміння поняття “соціальне проектування”. Різні автори наголошують на різноманітних аспектах цього процесу. Так, наприклад, зарубіжні автори наводять такі визначення проектування:

- проектування – це цілеспрямована діяльність з вирішення завдань (Д. Арчер); творча діяльність, яка викликає до життя дещо нове й корисне, чого раніше не існувало (Дж. Різуїк);

- прийняття рішень в умовах невизначеності з важкими наслідками в разі помилки (А. Азімов);

- моделювання передбачених дій до їх здійснення, яке повторюється до появи цілковитої впевненості в досягненні кінцевого результату (Букер);

- натхненний стрибок від фактів сьогодення до можливостей майбутнього (Дж.К. Пейдж);

- здійснення досить складного акту інтуїції (Дж.К. Джонс).

На діяльнісних підходах до соціального проектування наголошує Дж.К. Джонс: проектування – це процес, який започатковує зміни в штучному середовищі, таким чином, це процес, який передбачає будь-яку діяльність, крім природної еволюції. Зазвичай ці зміни відбуваються під впливом позитивних спонукальних мотивів, тобто кожен проектувальник намагається змінити світ на краще. Отже, за передбачуваними змінами стоять людські цінності, уявлення про “краще життя” (яке видається таким самоочевидним, що відсутня потреба рефлексії із цього приводу). Передбачувані цінності та способи їх розгортання у проект створюють проектну культуру. Діяльнісний підхід протистоїть натуралістичному як об’єктивному й предметно орієнтованому. На відміну від натуралістичного підходу, сформованого в межах природничих наук, діяльнісний підхід передбачає зміну об’єкта дослідження – від природних і предметних об’єктів до діяльнісних. Таким чином, підґрунтям будь-якого соціального проектування має бути загальне уявлення про специфічну людську діяльність як про спосіб реалізації суб’єкт-об’єктної взаємодії (О. Леонтьєв, Б. Ломов, А. Раппопорт, С. Рубінштейн, Г. Щедровицький).

На думку М. Вебера, проектування є мислительною діяльністю, особливий ідеальний або чистий тип якої можна визначити як процес продумування того, чого ще немає, але повинно (чи не повинно) бути. Вітчизняні вчені наводять різні визначення: Н. Бернштейн вбачає у проекті модель потрібного майбутнього, М. Алексєєв, А. Раппопорт, В. Розін, Г. Щедровицький розглядають проектування як уявне перетворення певної первинної просторової ситуації на проектну модель середовища. Так наприклад, Г. Щедровицький під проектуванням розуміє перенесення продуктів мислення з уявної дійсності в реальність. М. Алексєєв визначає проектування як розроблення продуктів особливого та специфічного типу, які спрямовані в майбутнє й покликані забезпечити вже ними зумовлені подальші практичні розробки: різноманітні проекти й програми – від індивідуальних до всезагальних. Існують також інші визначення проектування, в яких увагу зосереджено на окремих його характеристиках. Наприклад, проектування – це:

- процес, який започатковує зміни в штучному середовищі;
- складний вид діяльності, в якому поєднуються три способи пізнання: природничі науки, мистецтво й математика;
- здатність вважати реальним те, що існує лише в уявному майбутньому, і шукати шлях утілення в життя передбачуваних об’єктів.

Таким чином, аналіз наведених визначень дає можливість розмежувати проектування як процес і як категорію. На початковому етапі проектування як процес розпочинається з певних розумових дій, уявної побудови складних конструкцій. І це відбувається у свідомості тих, хто здійснює цю діяльність. Спонукою до такої діяльності є стан невдоволення наявною ситуацією, отже, проект націлений на подолання проблеми та формується, відповідно до цього, як спосіб її подолання. Зважаючи на це, проектування – це обмежений у часі та

просторі процес цілеспрямованих змін окремих елементів системи з установленими вимогами до якості результатів і специфікою організації діяльності. Категоріальне визначення проектування лежить в основі його концепцій. Основною є категорія діяльності, яка констатує проектування як об'єкт вивчення. Таким чином, проект – це предметне бачення ідеї у вигляді конкретних образів. Така характеристика проектування задає й визначає можливі напрями, засоби, методи та весь план аналізу й опису процесу проектування.

Необхідно зауважити, що спільною рисою всіх наведених визначень є те, що проектування – це специфічний спосіб мислення, у результаті якого розширюються межі “звичайного створення речей”, відбувається перехід до певного планування, промислення; конкретно або опосередковано передбачається зв'язок із духом часу та сучасним соціумом. Наступною спільною особливістю у визначеннях проектування є високий рівень невизначеності й непередбачуваності всього того, що властиве роботі з майбутнім. На наш погляд, головне, що об'єднує ці позиції, – те, що всі автори дотримуються діяльнісного підходу, тобто спеціально й концептуально обґрунтованої діяльності, забезпеченої конкретними технологіями. Отже, проектування відбувається в діяльнісній парадигмі та ґрунтується на природних закономірностях розвитку об'єкта, що проектується. Варто зауважити, що в діяльнісному проектуванні проблематично однозначно визначити цілі й засоби, можна лише зафіксувати співвідношення між ними, створити процесуальність людської діяльності. У цьому полягає психологічна особливість процесу проектування – формування відкритих відносин у середовищі, де відбувається проектування, адже створюється нове середовище й нові відносини для певних груп людей або спільнот.

У ролі проектувальників виступають учені різних наукових сфер: кібернетики, економісти, психологи, освітяни, соціологи. Залучені до проектного руху, вони не тільки трансформували свою наукову сферу, а й суттєво модифікували процес проектування взагалі. Соціотехнічна діяльність орієнтована на соціальну діяльність і має своїм предметом не природу, а “соціальні утворення” (системи, в яких органічно переплітаються виробничі й культурні відносини, спільноти людей, масова діяльність та інші компоненти). Соціальні утворення виступають у вигляді стійких структур, предметного середовища, організацій, груп людей, але за всім цим розгортаються соціальні процеси і взаємодії, які утворюють “соціальне життя” [Програма, 2007, с. 278]. Вони мають певні закономірності розвитку, змінюються не стільки під впливом природних факторів і умов, які залежні від діяльності людей (суспільства), скільки під натиском, які частково чи повністю визначаються цілеспрямованою діяльністю людини й суспільства.

Стало зрозумілим, що вдосконалення діяльності старого типу не змінює ситуації, необхідно розробляти нові принципи діяльності, які полягають у співорганізації суб'єктів різноманітних галузей, забезпечують вихід за межі предметного підходу й разом з тим охоплюють діяльність

різноманітних сфер; а прискорення процесів формування нових галузей діяльності, ускладнення їхніх проблем вимагають більш практичних методів уявлення про майбутнє. Ефективна діяльність, у результаті якої може з'явитися нова норма, нові ідеї та знання, відбувається через процес мислення, а засобом їх просування й упровадження є особливий вид теоретичної діяльності, яка називається проектуванням. Проектування виникло як автономна й надзвичайно ефективна сфера діяльності, що передбачала вирішення багатьох проблем і відкривала перспективи, тобто формувала новий тип інтелектуальної діяльності.

Відомо, що діяльнісний напрям проектування досить широко представлений науковими здобутками Г. Щедровицького, ідеї якого стали основними для учасників методологічного руху Московського методологічного гуртка (ММГ). У межах його діяльності було започатковано цикл програмних робіт, пов'язаних із перебудовою сфер діяльності: педагогіки, проектування, психології тощо. Причому учасники гуртка розгортали їх у двох принципово різних планах. По-перше, ідея діяльності задає об'єктно-онтологічний принцип виділення особливого плану аналізу соціальних структур. Діяльність розглядається як соціальна структура з певними закономірностями функціонування й розвитку. Ці закономірності аналізує загальна теорія діяльності, у руслі якої виділяється відповідний тип ідеальних об'єктів, будуються моделі діяльності, виробляються теоретичні знання й уявлення про неї. По-друге, ідея діяльності визначає логічний принцип, завдяки якому розгортається логіка розумового аналізу діяльності об'єктів, що дістала назву змістово-генетичної логіки. Паралельно із цим напрямом робота ММГ була присвячена також формуванню системних уявлень, тому методологічний підхід ММГ було названо системно-діяльнісним, що зумовлено інтегруванням двох виділених планів теоретичної роботи: логіку розумової праці намагалися узгодити з характером аналізованих об'єктів. Цим визначається й логіка методологічного знання: воно лежить у двох площинах: з одного боку, фіксує знання про об'єкт, а з іншого – знання про ту діяльність і мислення, за яких вони були отримані.

Важливими є наслідки застосування цього продукту та відповідальність за результати. Готовність узяти відповідальність за виконання проекту й за результати його впровадження передбачає здатність проектувальників до ризиків. Соціальні системи переважно інкорпорують у собі людину, зокрема ту, яка їх проектує та реалізовує. У соціальних системах реалізація часто збігається з функціонуванням, а одним з його видів якраз і є реалізація та відтворення системи (створення й організація, підтримка та контроль). Це є причиною того, що соціальна система та проект її реалізації ніколи не можуть досягнути повноти проекту, у них завжди залишаються відкриті можливості проектування й реалізації соціальних систем – це перманентний процес [Раппопорт А.Г., с. 1991].

Висновки

Таким чином, проектування соціальних систем відбувається у вигляді роботи з ідеями, якій властиві розумова, інтелектуальна діяльність, цільове спрямування на генерацію, розроблення та комбінування міркувань і рішень. Результатом цієї діяльності має стати дещо нове, в основу чого закладено сукупність розроблених, обґрунтованих і побудованих ідей – образ спроектованого продукту: нової норми, нового знання, системи.

Отже, проектування в соціальних системах – це, насамперед, інтелектуальна та практична діяльність суб'єктів з розробки й прогнозування на основі проектної моделі системи заходів і основних напрямів процесу. Вона має цілеспрямованість і застосування, передбачає постановку цілей, вироблення плану дій, розроблення технологій, визначення параметрів майбутніх результатів. Керуючись діяльнісним підходом, проектування є цілеспрямованою раціональною діяльністю з моделювання уявлень про майбутню діяльність, про кінцевий результат цієї діяльності та наслідки, що виникають у результаті творення й функціонування продукту цієї діяльності. Проектний підхід заснований на перетині процесів розвитку, які відбуваються “природно”, та штучно організованих ситуацій розвитку й саморозвитку цілісної людини як нової предметної діяльності. Зміст проектування в соціальних системах є творчою діяльністю, яка започатковує зміни в навколишньому середовищі.

Список використаних джерел:

- Брушлинский А.В. *Субъект и социальная компетентность личности* / А.В. Брушлинский. – М., 1995. – 167 с.
- Вебер М. *Наука как призвание и профессия. Самосознание европейской культуры XX века* / М. Вебер // Вебер М. *Избранные произведения* : пер. с нем. / М. Вебер ; сост., общ. ред. и послесл. Ю.Н. Давыдова ; предисл. П.П. Гайденко. – М. : Прогресс, 1990. – 808 с.
- Гуссерль Э. *Логические исследования. Картезианские размышления. Кризис европейских наук и трансцендентальная феноменология. Кризис европейского человечества и философии. Философия как строгая наука* / Э. Гуссерль. – Минск : Харвест ; М. : АСТ, 2000. – 752 с.
- Жизненный мир : [философский словарь] / Г.Г. Кириленко, Е.В. Шевцов. – М. : Слово, 2002. – 238 с.
- Курбатов В.И. *Социальное проектирование* / В.И. Курбатов, О.В. Курбатов. – Ростов-на-Дону, 2001. – С. 11.
- Машбиц Е.И. *Психолого-педагогические проблемы компьютеризации обучения* / Е.И. Машбиц. – М. : Педагогика, 1988. – 192 с. – (Педагогическая наука – реформе школы).
- Программа разработки проектирования. Концепция системного проектирования* / отв. ред. А.А. Пископель, В.Р. Рокитянский, Л.П. Щедровицкий. – М. : Наследие ММК, 2007. – 400 с.
- Раппопорт А.Г. *Границы проектирования* / А.Г. Раппопорт // *Вопросы методологии*. – 1991. – № 1. – С. 19.
- Ткач А.А. *Інституціональні основи ринкової інфраструктури* : [монографія] / А.А. Ткач ; НАН України. *Об'єднаний ін-т економіки*. – К., 2005. – 295 с.
- Щедровицкий Г.П. *Нововведения в организации* / Г.П. Щедровицкий, С.И. Котельников. – М. : ВНИИСИ, 1983. – 233 с.

- Beyer H. Contextual Design: Defining Customer-Centred Systems / H. Beyer, K. Holtzblatt. – San Francisco : Morgan Kaufmann Publishers, Inc., 1998. – 472 p.*
- Habermas Ju. The Theory of Communication Action / Ju. Habermas. – Gambridge, 1991. – С. 215–264.*
- Schutz A. The Problem of Social Reality / A. Schutz. – The Hague : Martinus Nijhoff, 1962.*

Стаття надійшла до редакції 11.12.2012 р.